

Dr. Zsohár András¹

A RENDSZERVÁLTOZÁST KÖVETŐ SZÖVETKEZETI SZABÁLYOZÁS VÁZLATOS ÁTTEKINTÉSE ÉS AZ ÚJ PTK²

„A rendszerváltást megelőző szövetkezeti szabályozás magán viselte a mezőgazdasági típusú szövetkezés jegyeit,”³ de az 1992. évi I. törvény, mint egységes szövetkezeti törvény már nem nevesítette az ipari, mezőgazdasági, fogyasztási stb. formák szerint a szövetkezeteket. Bármely célra lehetett szabadon szövetkezni, anélkül, hogy az adott szövetkezeti formát a politika vagy a jog diszkriminálta volna. A rendszerváltozás utáni egyértelmű szabályozás ellenére mégis megkezdődött a megalapozatlan politikai címkézés. Ideológiai, pártpolitikai nézőpontok szerint minősítettek kolhoz típusúvá vagy klasszikus nyugat-európai típusú szövetkezetnek adott szövetkezeti mozgalmakat. Ilyen körülmények között született a 2000. évi CXLI. törvény (a továbbiakban: 2000. évi Sztv) az új szövetkezetekről, majd a 2000. évi CXLIV. törvény a mezőgazdasági szövetkezeti üzletrészek kötelező felvásárlásáról, ezzel egy időben a termőföldről szóló 1994. évi IV. törvény módosítása is megtörtént, s e jogszabályban került megfogalmazásra a családi gazdaság fogalma, új modellje.

*

A 2000. évi Sztv. már az új, de a valóságban nem létező családi gazdálkodásra szabta szabályait. Az új szövetkezet célját kizárólag a tagok saját

- 1 az MTA Jogtudományi Intézetének tudományos munkatársa
- 2 E tárgykörben a szerzőtől korábban két tanulmányt közöltünk. Zohár Andtás: A rendszerváltást követő szövetkezeti jogalkotás az egymást követő kormányok politikájának tükrében; „Szövetkezés” 2005/1. szám, K.: Szövetkezeti Kutató Intézet Budapest, 143–153 old.; illetve Zsohár András: Változási kényszerek a szövetkezeti mozgalomban: I. A harmadik szabályozási korszak megítélése. In: Fekete József (szerk.): A szövetkezetek szabályozása Magyarországon (1875–2008). K.: Szövetkezeti Kutató Intézet Budapest 2009, 487–502. old., minkettőt az olvasó figyelmébe ajánljuk (szerk.).
- 3 Ld. Domé Györgyné: A szövetkezetek jogi szabályozásának múltja, jelene és egy új szövetkezeti jogszabály megalkotásának szükségessége. 232. old. K.: Országos Szövetkezeti Tanács Budapest 1991.

gazdálkodásának, eredményességének előmozdításában látta a jogalkotó. A szövetkezet tevékenységi körét (ideértve a gazdasági társaság alapítását is), az abban való tagsági közreműködést, a tagi gazdaság profiljával összefüggő igényekre szűkítette. A korábban szabadabb, modernebb tevékenység választásának lehetőségét, más szóval a nyereséges vállalkozásra való törekvést nem ismerte el kívánatos célnak. A jogalkotó feltételezte, hogy a tagok speciális (növény, állat, gyümölcs, stb.) termelésre szakosodva, kizárólag ún. termékpályás szövetkezeteket hoznak létre, szakítva az addigi többfunkciós szövetkezéssel.⁴

A valóságban azonban a tagok nem rendelkeztek igazi családi vagy farmgazdasággal. Szövetkezetükhöz úgy kapcsolódtak, hogy mindenkor a változó piaci igények szerint alakítják termelői vállalkozásukat (állattartás, zöldségtermelés, stb.) és a szövetkezettel való megállapodás szerint fejtik ki tevékenységüket saját gazdaságukban, illetve a szövetkezeti közös gazdaságban.

A magyar valóságot nem tükrözte a 2000. évi Sztv.-ben adott szabályozás. Egy elméleti (a klasszikus európai) modell lebegett a jogalkotó szeme előtt. Sajnos a politika nem elégedett meg a jogi szabályozással, célul tűzte a meglévő szövetkezetek erőszakolt átalakítását, függetlenül attól, hogy az Alkotmánybíróság korábbi döntéseiben már kimondta, hogy a szövetkezeti, az önkormányzati döntésekbe való beavatkozás csak egyszeri, a rendszerváltozáskor indokolt és kivételesen megengedett jogalkotási eszköz.⁵ Ezzel szemben (a kitűzött követelmények érvényesítése céljából) a fenti Sztv a hatályba lépéstől (2001 január 1) számított ötödik naptári év végéig adott határidőt arra, hogy a szövetkezetek alapszabályukat a megváltozott normákhoz igazítsák, különben 2006. december 31-e után megszűnnek, vagy társasággá alakulhatnak.

A törvény megszüntette a szövetkezeti üzletrész intézményét, (a fentivel megegyező) határidőt adott az üzletrész bevonására, kötelezve a szövetkezetet a tag üzletrészeinek részjegyesítésére, illetve a külső üzletrészes kifizetésére. Nyilvánvaló volt, hogy a törvény a működő szövetkezetek számára végrehajthatatlan volt, hiszen azok nem rendelkeztek a szükséges tőkével, ugyanakkor a tagok sem voltak kényszeríthetők üzletrészüket eladá-

4 Ld. Filipcz László: Válaszúton a mezőgazdasági szövetkezés. „Szövetkezés” 1997/1–2 sz. K.: Szövetkezeti Kutató Intézet Budapest, 21–35 old.

5 28/1991. (VI. 3) AB határozat, ABH 1991. 88, 106–107; 424/B/1994. AB határozat. ABH 1995, 692, 697; 831/B/1992. AB határozat, ABH 1995, 622, 624; 595/B/1992 AB határozat, ABH 1996, 383, 388–389.

sára. Márpedig ha a szövetkezet nem tett eleget üzletrész bevonási kötelezettségének, úgy (az előbbieik szerint) megszűnéssel kellett számolnia.

A 2000. évi Sztv. több rendelkezése⁶ az 1992. évi Sztv.-hez képest hátrányos szabályokat tartalmazott. Előállt az a helyzet, hogy egyrészt a rendszerváltozás előtt alakult, majd utána átalakult szövetkezetekre az 1992. évi I Sztv, másrészt a 2001. évet követően alakuló szövetkezetekre a 2000. évi CXCV. Sztv vonatkozott, vagyis Magyarországon két szövetkezeti törvény volt egy időben hatályban. Ez utóbbiban megfogalmazott új szabályok a következők voltak:

- a részvénytőke minimálisan 3 millió forintban való meghatározása, a társasági törvényhez közelítve szigorította, illetve nehezítette a szövetkezet alakulását;
- a tagok és a szövetkezetek kapcsolatában nem engedte a nyereségre történő törekvést, amely a gazdasági társaságokhoz képest hátrányos helyzetbe hozta a szövetkezetet;
- a szövetkezet felügyelő bizottsága az igazgatóság működését felfüggesztő jogosultságot kapott, amely a társaságokhoz képest jogbizonytalanságot okozó többletjog;
- a szövetkezeti érdekképviselői szervek jogosítványait korlátozva megszüntette egyetértési és kezdeményező jogkörüket.

Az 1992. évi I. törvényhez fűzött indokolás még célként jelölte meg azt a szabályozási módot, hogy az a szövetkezetet, mint a gazdasági területen a magántulajdon alapján működő társas vállalkozást minden lehetséges vonatkozásban közelítse a gazdasági társaságokhoz.

*

Az új szövetkezeti modellre történő átállást segítette volna a mezőgazdasági szövetkezeti üzletrészekről szóló 2000. évi CXLIV. törvény, amely csak a mezőgazdasági tevékenységet folytató szövetkezetekre vonatkozott és nem terjedt ki az ipari, illetve a fogyasztási szövetkezetek üzletrészeire. A mezőgazdasági szövetkezetek terhére előírt kifizetési kötelezettség fedezetéül a szövetkezeti vagyon és nem az állami vagyon lett megjelölve. A szövetkezeti közvélemény nagy felháborodással fogadta a fenti törvényt, a

6 Ld. Szép György: Szövetkezés és jog „Szövetkezés” 2001/2. sz. K.: Szövetkezeti Kutató Intézet Budapest, 12–26 old.

nemzetközi szövetkezeti szervek, valamint a hazai érdekképviselői szervek, de még a kamarák és a bankszövetség is felléptek a durva, a szövetkezeti önkormányzatot sértő állami beavatkozás ellen. Az érdekképviselők felülvizsgálati kérelmet nyújtottak be az Alkotmánybírósághoz. A magyar jogalkotásban addig példa nélküli módon az Alkotmánybíróság 18/B/2001. számú döntésével visszamenőleges hatállyal megsemmisítette a mezőgazdasági szövetkezeti üzletrészekről szóló törvényt és a végrehajtására kiadott 31/2001. (III. 2.) Korm. rendeletet.

Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy az érintett szövetkezetet az üzletrész névértéken való kifizetésének fedezetül szolgáló szövetkezeti vagyon tekintetében is megilleti az Alkotmányban biztosított jogvédelem. A tulajdont, mint a cselekvési autonómia hagyományos alapját részesíti védelemben. A kifizetési kötelezettség közvetlenül érinti a szövetkezetet, mint a gazdasági élet alanyának vagyoni autonómiáját. Az Alkotmánybíróság szerint a szóban forgó törvény a szövetkezeti vagyoni viszonyok rendezését olyan, a piaci viszonyok között elfogadhatatlan kényszer-átalakítás formájában követelte meg, amelyre a mezőgazdasági szövetkezetnek, mint a gazdasági élet autonóm alanyának semmilyen befolyása nem volt, alkotmányellenes módon, megfelelő indok nélkül hátrányos megkülönböztetésben részesítette az 1992. évi II. törvény szerint átalakult, s az 1992 évi I. Sztv. hatálya alá tartozó (mezőgazdasági) szövetkezeteket.⁷

Az Alkotmánybíróság hangsúlyozta, hogy a kiépült piacgazdasági viszonyok között, az állam a gazdasági változás érdekében nem vehet igénybe olyan eszközöket, amelyek a gazdasági rendszerváltozás idején kivételesen megengedettek voltak, illetve melyeket a piacgazdaság megvalósítása nélkülözhetetlenné tett. A megszilárdult jogállamiság keretei között (a vagyoni döntések tekintetében) a szövetkezetet megillető cselekvési autonómia egyetlen szövetkezeti típus esetében sem hagyható figyelmen kívül. A 2000. évi CXLIV. tv. a jogalanyok egyes csoportjait alkotmányosan elfogadhatatlan szempontok alapján kedvezőbb elbírálásban részesítette. Összességében az Alkotmánybíróság alkotmány sértőnek minősítette a törvényt, mert:

7 A részjegy tőkével és a termőfölddel csökkentett szövetkezeti vagyon nevesítés útján történő felosztásáról az 1992. évi I. törvény (Sztv) hatálybaléptetéséről és az átmeneti szabályokról intézkedő 1992. évi II. törvény (Ámtv) 3–12 §-ai rendelkeztek.

- az Alkotmány 13. §-ába ütköző módon alkotmányos indok nélkül sértette vagy egészen elvonta a mezőgazdasági szövetkezetek vagyonát;
- az érintett jogalanyokat az Alkotmány 70/A. § 1. E. pontjába ütköző hátrányos megkülönböztetéssel sújtotta;
- az igények bejelentésére, az üzletrészek kifizetésére az azzal kapcsolatos közhatalmi tevékenységre vonatkozó eljárás ellentétes az Alkotmány 2. § (1) bekezdésébe foglalt jogállamiság követelményével.

Az ÁB a jogbiztonság érdekében a végrehajtási kormányrendeletet is megsemmisítette.

A szövetkezeti jogfejlődés és a későbbi kodifikáció számára is iránymutató alkotmánybírói döntés fontos elvi kérdéseket tisztázott, sőt a döntéshez fűzött külön vélemények is tovább erősítették a szövetkezeti önállóságot-, önkormányzatot.

*

A 2002-es kormányváltást követően hatalomra került kormány felvállalta a szövetkezeti mozgalom követelését. Alkotmánybírói döntést elfogadva kiiktatta az alkotmánysértő jogszabályt a hatályos jogrendszerből. A 2003. évi CV. törvénnyel módosította a 2000. évi Sztv.-ét. Ez utóbbi 88. §-sa 88./A §-sal egészült ki,⁸ míg a 89 §-ának 3. bekezdése módosításra került.⁹ Az előző a szövetkezeti szövetségek jogkörét állított helyre, az utóbbi kiiktatta az üzletrészek kötelező felvásárlásának és bevonásának 2006. december 31-i határidejét. Sürgető igényként jelentkezett a földkérdés rendezése. „A rendszerváltás utáni első parlament megalkotta a kárpótlásról szóló 1991

8 „88/A § (1) A szövetkezeteket vagy azok tagságát érintő javaslatoknak a Kormány vagy az Országgyűlés elé terjesztése előtt ki kell kérni az érintett szövetkezeti szövetség és a szövetkezeti szövetségek által alapított országos szövetség (a továbbiakban együtt: szövetség) véleményét.

(2) A szövetség jogszabályok meghozatalát kezdeményezheti azzal, hogy az Országgyűlés és a Kormány hatáskörébe tartozó, valamennyi szövetkezeti ágazatot érintő kérdésben a szövetkezeti szövetségek által alapított országos szövetség jogosult erre.”

9 A 89. § 3. bek. a következők szerint módosult: ” (3) Azok a törvény hatályba lépésekor már működő, bejegyzett szövetkezetek, amelyek alapszabályának módosítására nem került sor, a törvény hatálybalépésekor irányadó rendelkezéseket alkalmazhatják azzal az eltéréssel, hogy a szövetkezet szövetkezeti üzletrészt a törvény hatályba lépése után nem bocsáthat ki, a már kibocsátott és tulajdonában lévő vagy tulajdonába kerülő üzletrészt pedig haladéktalanul köteles bevonni az értékpapírok megsemmisítésére vonatkozó jogszabályok szerint.”

évi XXV. törvényt, amellyel lényegében felszámolta a szövetkezeti földtulajdont, úgy azonban, hogy azt nem adta vissza a jogos tulajdonosának. Annak csak papírt adott, amivel a földre licitálni lehetett, ezzel viszont a neperek úgy manipuláltak, ahogy csak tudtak.”¹⁰ A régít (2000. évi CXLI Sztv-ét) felváltó, új, egységes szövetkezeti törvény¹¹ sürgető igényként merült fel, az előkészítő munka 2005-ben már javában folyt.¹²

A szövetkezetekről szóló 2006. évi X. törvényben (a továbbiakban: 2006. évi Sztv.) történt szabályozás során azonban még sem sikerült érvényesíteni több, a társasági törvénykezésben elismert megoldást. Így például a szociális szövetkezet, illetve a közösségi alap intézményesítésével, kögens szabályozásával a szövetkezeti önkormányzati döntés lehetőségét csökkentő merev szabályok tértek vissza a szövetkezeti jogba. Az érdekképviseleti szervek jogosítványait ugyan visszaadta az új szabályozás, azonban jogállásába jelentős bizonytalanságot vitt azzal, hogy a szövetkezetek közösségi alapjainak felhasználásához bürokratikus véleményezési hatáskört, illetve a társaságok és a szövetkezetek szabad egyesülési jogát korlátozva olyan merev szabályt adott, amelynek szoros értelmezése esetén a jelenleg működő szövetkezeti érdekképviseletek (mivel tagjaik között társaságok is vannak) nem minősülnek szövetkezeti érdekképviseleti szervnek.

Nem sikerült a szövetkezeti érdekképviseletek azon törekvése, hogy az üzletész problémát a kormány a kodifikációt megelőzően külön törvényben rendezze, megelőzve a üzletész problémák tovább bonyolódását a szövetkezeti alapszabályok módosítása során. A törvény különböző szakaszainak eltérő időpontban történő hatálybalépése szintén bürokratikus problémákat okozott. Noha a 2006. évi Sztv. a korábban született és egyidejűleg hatályos két szövetkezeti törvényt egységesítve újraszabályozta a szövetkezetek működését, ezzel együtt az érintett szövetkezeti szektorra nehéz feladatot rótt, mivel az üzletész megszűntetésével összekapcsolódó állami vagyonmozgás lebonyolítására is külön speciális határidőt adott.

A 2006. évi Sztv. többlépcsős hatálybalépése permanens, közel egy évig tartó, költséges döntés-előkészítő, egyeztető munkára kényszerítette a szö-

10 Domé Györgyné: A földjogi viszonyok alakulása és a földtörvény néhány jelentősebb kérdése „Szövetkezés” 2003/1. sz. K.: Szövetkezeti Kutató Intézet Budapest, 29. old. 3. bek.

11 Ld. Veres József: A százharmincadik év 6. szövetkezeti törvényéhez „Szövetkezés” 2002/1. sz. K.: Szövetkezeti Kutató Intézet Budapest, 153–176 old.

12 Ld. Réti Mária: Kritikai észrevételek az egységes szövetkezeti törvény megalkotásához „Szövetkezés” 2005/1. sz. K.: Szövetkezeti Kutató Intézet Budapest 173–193. old.

vetkezetet. Ez elkerülhető lett volna, ha a kormány az üzletrész probléma rendezését időben előrehozza, és egyidejűleg egyszerűbb törvénymódosítással, illetve az egyik szövetkezeti törvény¹³ hatályon kívül helyezésével egyszerűsíti a szabályozást vagy a társasági törvény keretében oldja meg a szövetkezeti forma európai direktívákkal¹⁴ összhangba hozott szabályozását. A kormányzati törvény-előkészítő munka igyekezett a szociáldemokrata elveket, mint egyfajta ideológiai alapot érvényesíteni a szövetkezeti szabályozásban. Az indokolásban, illetve a parlamenti előterjesztésben megfogalmazódott, hogy a szövetkezet a szociális piacgazdaság része, különbözik az állami és a tőkés piaci szektortól. A közösségi alapot minden szövetkezet számára, mint a szolidaritás kifejezőjét, a speciális szövetkezeti formát pedig, mint a jövő egyik új szövetkezeti formáját kodifikálta a törvény.

A szövetkezet fogalmának újraszabályozása elmozdította a szövetkezeti formát a közösségi célokat megvalósító közcélú közhasznú szervezetek irányába. A 2006. évi Sztv. preambuluma utal arra, hogy a szövetkezeti forma nagymértékben képes társadalmi erőforrásokat mozgásba hozni, közösségi szükségleteket kielégíteni. Feleleveníti azt a korábbi ideológiai megközelítést, hogy szövetkezet egyfajta eszköz az állam kezében a társadalmi célok megvalósításában.¹⁵ Az EU szövetkezeti irányelve, rendelete¹⁶ viszont nem utal arra, hogy a szövetkezet társadalmi közösségi célok szolgálatára alakul, kizárólag a tagok szükségleteinek kielégítéséről beszél. Hiba lenne tehát, ha a preambulum szövegét az állami célok megvalósításának eszközeként értékelnénk.

13 Az utalás az 1992. évi I. szövetkezeti modell törvénynyre, illetve az új szövetkezetekről szóló 2000. évi CXLI törvényre vonatkozik.

14 EU Tanácsa: Szövetkezetek a változó Európában, 2001; 2157/2001. sz. EK. számú rendelet az európai részvénytársaságról (SE); A Nemezetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) 2002. július 20-án elfogadott 193. számú Ajánlása a szövetkezetek támogatásáról; Szövetkezeti Bankok Európai Szövetsége: Mit testesítenek meg a részjegyek a szövetkezet alaptőkéjében?, 2003; Az EU Bizottságnak álláfoglalása a szövetkezetek támogatásáról Európában, 2003; Az EU Bizottságának 1943/2003. EK. sz. rendelete az előzetesen elismert termelői csoportoknak nyújtott támogatásról; Az Európai Unió Tanácsának 1435/2003/EK. sz. Rendelete (2003. július 22.) az európai szövetkezet (SCE) statutumáról; Az Európai Unió Tanácsának 2003/72. EK. sz. Irányelve (2003. július 22.) az európai szövetkezet statutumának a munkavállalói részvétel tekintetében történő kiegészítéséről.

15 Ld. Bartus Pál – Fekete József: Idea és valóság a szövetkezésben „Szövetkezés” 2007/1–2. sz. K.: Szövetkezeti Kutató Intézet Budapest, 5–27. old.

16 Ld. a 14. sz. lábjegyzetet

Igazából a szövetkezet felfogható sajátos társasági formaként,¹⁷ hiszen tartalmilag csak az különbözteti meg a társaságoktól, hogy a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége által „kodifikált” szövetkezeti értékek és elvek¹⁸ vonatkoznak működésére. Ezek, mint egyfajta társadalmi szociális felelősséget kifejező normák, fokozatosan váltak az ENSZ és az Európai Unió különböző dokumentumainak részévé és lettek irányadó normák a nemzeti jogalkotásokban. Létezik olyan értelmezés, hogy a nemzetközi szerződések elfogadásával ezeket az elveket kötelező jogi normaként kell érvényesíteni a szövetkezeti kodifikációk során.

Vannak olyan törekvések, amelyek arra utalnak, hogy a szövetkezetet a szociális gazdaság szerves intézményévé kívánják fejleszteni, kiragadva azt a piaci szektor szereplői közül. A magyar szabályozás során is hangsúlyosan megfogalmazódott az a követelmény, hogy a szövetkezetek (különösen a szociális szövetkezetek¹⁹) a foglalkoztatáspolitikai, a regionális, a vidékfejlesztési, az agrár, a környezetvédelmi politika keretei között felmerülő problémák megoldásának, illetve kiegyensúlyozásának eszközei legyenek.

A szövetkezők egy része az állami támogatások, adókedvezmények, hitelpreferenciák reményében hajlandó alávetni magát az erősebb állami gyámkodásnak, korlátozott önkormányzatnak, sőt a piaci versenyből való kivétele ellenében gazdasági önállóságát is feladná a biztonságos fennmaradás érdekében. A szövetkezeti ideológusok az Európai Unió szövetkezeti irányelvét, rendeletét is bírálják,²⁰ mert ezt az elmozdulást tükrözi. Így pél-

17 Fekete József (szerk): Kihívások és válaszok a hazai szövetkezeti rendszerben, In: Fekete József: „A szövetkezetek meghatározott feladatok végzésére létesülő önkéntes társulások. Céljuk a tagok gazdasági tevékenységének előmozdítása, anyagi helyzetük javítása. Ügyvitelüket tekintve a gazdasági társuláshoz (vállalathoz), személyi oldalukat tekintve viszont a személyi egyesüléshez állnak közel; lényegükben gazdasági egyesülések.” „Szövetkezés” 20011. évi külön kiadás, K: Szövetkezeti Kutató Intézet Budapest, 14. old. A fogalom széleskörű áttekintése a „Szövetkezés” 2010/1–2. számában, A szövetkezet fogalmának újkori definiálása, különféle változatok c. részben található. K: Szövetkezeti Kutató Intézet Budapest, 38–39. old.

18 A korszerű szövetkezeti alapelvek (az SzNSZ 1995. évi állásfoglalása nyomán) a szövetkezeti alapértékekkel egészültek ki. Ez utóbbiak, mint erkölcsi normák, többek között a szolidaritás, a másokért való törődés, az önszegély, a szövetkezés lényegéből fakadnak. Az önkéntesség és a nyitott tagság, a változó tőke, a demokratikus tagi ellenőrzés, az egy tag – egy szavazat, a tagok gazdasági részvétele, az autonómia a szövetkezetek belső működésének főbb alapelvét képezik.

19 Ld. Németh László: A szociális szövetkezetek jellemzői és tényszerű adatai cím alatt a jelen folyóiratban megjelent írását.

20 Ld. a 16. sz. lábjegyzetet

dául a különböző jogokkal felruházott tagság, a többes szavazati lehetőség, a befektető tag intézménye, a tartalékfelosztás lehetősége, a minimális tőke előírása, tartalékok tőkésítésének lehetősége a részvénytársasághoz hasonlóvá teszi a szövetkezetet. A hatályos magyar szabályozás, a hirdetett céloktól eltérően (mármint a társasági szabályozástól való merev elkülönülés) valójában hibrid megoldás. Részben eleget tesz a működő szövetkezetek érdekeinek, részben távlati, a szociális piacgazdaság megteremtését célzó szabályokat tartalmaz.²¹ A különböző szabályozási elemek vegyítése nehéz feladatot ad a szövetkezeti önkormányzatnak, különösen az alapszabályok módosítása tekintetében.

A 2006. évi Sztv. 2006. január 1-jével lépett hatályba. Az állam az általa felvásárolt (a birtokában lévő) szövetkezeti üzletrészeket térítés-, és tehermentesen 2006. március 31-i határidővel kínálta fel annak a mezőgazdasági szövetkezetnek, amely az üzletrészt kibocsátotta, feltéve, hogy nem áll csőd, felszámolás alatt, illetve elfogadja a térítésmentes átadásra vonatkozó ajánlatot. A szövetkezetek 95%-a adó-, és illetékmentesen az ajánlatot elfogadta, a tulajdonszerzés megvalósult. Azok a mezőgazdasági szövetkezetek, akik nem éltek a lehetőséggel (még a régi, a 2007. június 30-ig hatályba maradó korábbi törvények²² szerint). többnyire a társasággá válás útját választották.

Előírásra került, hogy a három (az ipari, a mezőgazdasági és a fogyasztási szövetkezeti) ágazatba tartozó, a 2000. évi Sztv. szerint át nem alakult szövetkezet (a 2006. évi Sztv. szerint) 2007. május 1-jéig szüntesse meg, s szövetkezeti tagok esetében befektetői részjeggyé, nem tag üzletrész tulajdonosok esetében átalakított befektetői részjeggyé alakítsa át az üzletrészeket.

A törvény szövetkezet közgyűlésére bízta annak lehetőségét, hogy a hatályba lépéstől számított 90 napon belül megtartott közgyűlésen felajánlhatják az üzletrésszel rendelkező szövetkezeti tag tulajdonosoknak üzletrészenek befektetői részjeggyé, nem tag tulajdonos esetén pedig átalakított befektetői részjeggyé történő alakítást. Lényeges lehetőség volt, hogy a közgyűlés lehetővé tehesse az üzletrész-tulajdonosoknak, hogy 2007. április 30-ig a tulajdonukban álló szövetkezeti üzletrészeket (a gazdasági társa-

21 Ld. Farkas Tamás: A szövetkezetek a szociális gazdaság szerves részei „Szövetkezés” 2007/1–2. sz. K.: Szövetkezeti Kutató Intézet Budapest, 27–39. old.

22 Ide sorolható a modellszövetkezetekről szóló 1992. évi Sztv. és az új szövetkezetekről rendelkező 2000. évi Sztv.

ságokról szóló szabályok figyelembevételével) kft. üzletrészekre cserélhessék. Az üzletrész megszüntetésének lehetősége volt az is, (amivel az üzletrészesek nem éltek), hogy üzletrészüket a szövetkezeti közösségi alap javára ajánlhatták fel.

A társasággá alakulást a 2006. évi Sztv megkönnyítette azzal, hogy nem az összes tag, hanem a jelenlévő tagok kétharmadának szavazatához kötötte a társasággá alakulás elhatározását. A törvény egyes szabályai tehát ösztönzést adtak a társasággá alakulásnak, amit csak az nehezített, hogy az állam által visszajuttatott szövetkezeti üzletrészeket közösségi alapba kellett helyezni. A közösségi alap képzésének, felhasználásának elburokratizált szabályozása (többek között a képzett forrás igénybevételének az érdeképviseleti szervek véleményéhez kötése), valamint megszűnés, átalakulás esetén a fel nem osztható közösségi célra való felajánlás kötelezettsége lényegében gátolta a társasággá alakulást.

Alkotmányossági aggályokat is felvethet, hogy a külső üzletrész-tulajdonosok átalakított befektetési részjegye és a szövetkezeti tag befektetői részjegye a szövetkezetből való kilépés, illetve az üzletrészessel való elszámolás szempontjából lényeges különbséget tartalmaz. Míg a tagsági viszonyral rendelkező befektetési részjegy-tulajdonos jogosult a felhalmozott vagyonból a vagyonnövekményre is, addig a nem tag átalakított befektetői részjegy tulajdonos csak a névértéken történő kifizetésre jogosult. Az elszámolásra az alapszabályban meghatározott időpontot kell figyelembe venni, de a kifizetés a tagsági jogviszony megszűnésétől számított 8 évnél nem lehet hosszabb.

Az átalakított befektetői részjegy éppen úgy korlátozottan forgatható, mint a tagi befektetői részjegy. Mindkettő örökölhető, a szövetkezetre, a szövetkezeti tagra átruházható. Az elővásárlási jog szabályait az alapszabályban kell meghatározni. Jogalkalmazási problémát jelenthetett, ha a szövetkezet 2007. június 30-át megelőzően eleget tett üzletrész-bevonási és alapszabály módosítási kötelezettségének, így a közösségi alap felhasználásról elvileg már 2007. évre is döntést hozhattak, holott a törvényi szabályozás ezt csak 2008. évtől tette lehetővé. A szövetkezeti önkormányzat, az önállóság, az autonómia szempontjából a jogértelmezés nem lehetett más, mint az, hogy a szövetkezet, ha előbbre hozta az új törvény szerinti működését, előbb is élhetett a közösségi alap felhasználásával.

A szövetkezetekre vonatkozó 2006. évi Sztv. legfontosabb hatása tehát a szövetkezeti üzletrész megszüntetése, befektetői részjeggyé alakítása és a közösségi alap létrehozási kötelezettségének előírása,²³ ami ösztönözte a hatálybalépés időpontjáig a társasággá alakulást, ugyanakkor az azt követő időszakra megnehezítette a vagyonnal való szabad gazdálkodást, illetve a társasággá alakulást és paradox módon (a korábbi nyereségre törő szabad gazdálkodással szemben), előtérbe helyezte a szociális célú felhasználás lehetőségét. A törvény többéves vitára és jogalkalmazási problémára tett pontot, amikor kiiktatta a külső üzletrész tulajdonosokat, és bevezette a befektető tag és részjegy intézményét. A kényszermegoldás (mint a múltat lezáró legkisebb rossz) polgárjogot nyert a gyakorlatban, tovább közelítette a szövetkezetet a tőketársasági formákhoz, bár a befektetési jegy a korábbi szövetkezeti üzletrészjegyhez képest elvesztette értékpapír jellegét.²⁴

*

A szövetkezetek kényszeralapú átalakulásának 20 évi tapasztalata szerint megállapítható, hogy a rendszerváltozást követő kormányok a szövetkezeti formát az Alkotmányban megfogalmazott követelménnyel szemben inkább hátrányosan kezelték vagy csak átmenetileg túrték, mint a korábbi szocialista vállalkozás maradványát. 2006-ig a szövetkezetek a politikai harcok középpontjában álltak, különösen a mezőgazdaság területén. Az erőltetett szervezeti átalakítások célja e területen a szövetkezeti közös használatban álló földek megszerzése volt. Főleg a ki nem mért nagy táblában lévő földek kimérésének, kivitelének ösztönzése vált alapvető törekvéssé még azon az áron is, hogy csak gazdaságtalanul művelhető földparcellák jönnek létre, és azok nem szövetkezeti, hanem egyéni vagy családi gazdálkodás keretében kerüljenek hasznosításra.

Az állami beavatkozás másik főiránya a szövetkezeti vagyon/üzletrészek/ államosítása és új szervezeti formában történő újrafelosztása volt. A vagyonmozgások gyorsításának a részvényformához hasonló szabadon forgatható értékpapír jellegű üzletrész intézményesítése volt az eszköze. A tagok egyoldalú nyilatkozattal történő kiválásának lehetővé tétele gazdasá-

23 Ld. Filipisz László: A szövetkezeti közösségi alap szabályozásának kérdései „Szövetkezés” 2008/1–2. sz. K.: Szövetkezeti Kutató Intézet Budapest, 74–85. old.

24 Ld. Farkas Tamas: Szövetkezeti mozgalmunk állapotáról „Szövetkezés” 2009/1–2. sz. K.: Szövetkezeti Kutató Intézet Budapest, 5–14. old.

gilag és társadalmilag is meggyengítette a szövetkezeti formát-, és mozgalmat. Az üzletrész-vagyon fokozatosan a vagyonosabb és szakmailag felkészültebb csoportok kezébe került. A tömeges társasággá alakulás jelzi, hogy a szövetkezés iránti bizalom meggyengült, az átalakulást követően inkább kft., Rt., bt. formákban szerveződött újjá a volt szövetkezők kisebbik hányada. Az újrászerveződés során a vagyoni érdekelttség nagyságával arányos beleszólást biztosító társasági formák alakultak ki. A vagyoni viszonyok átrendezése eredményeként a tagok kisebbsége rendelkezik a vagyon többségével.

*

Időszerű kérdés, hogy az új társadalmi-, gazdasági viszonyok között, a szövetkezetek jelenlegi helyzetében miként alakul alapításuk és működésük törvényi szabályozása. Az Alkotmányt felváltó Alaptörvény, amely 2012. január 1-jén lépett hatályba, mellőzi a korábbi pozitív diszkriminációt, miszerint „az állam megkülönböztetett módon támogatja az állampolgárok önkéntes szövetkezeti mozgalmát.” Az egyesülési és vállalkozási szabadság keretében azonban továbbra is mód van a szabad szövetkezésre. Az alaptörvényből való kimaradásra úgy is tekinthetünk, hogy az a maga módján a korábbi rossz szabályozással, az ideológiai megközelítéssel, a szövetkezés politikai és állami célú befolyásolásával való szakítást alapozta meg. Az új Alaptörvény nem támogatja kiemelten és nem támaszt különleges követelményt a jövőbeni szövetkezeti szabályozással szemben.

A Polgári Törvénykönyv újrakodifikálásának előkészítése során elfogadott koncepció szerint a klasszikus civiljogi elemek erősítése érdekében külön könyvben kerül szabályozásra a jogi személyek köre. Így az új Ptk.-ban a költségvetési szerv, a társaság, a szövetkezet, az egyesülés, az alapítvány külön fejezetben, de egy könyvben kerül szabályozásra, kivéve az iskola-, a lakás-, és a takarékszövetkezetet.

A fentiek következtében a jogi személyekkel kapcsolatos joganyag egyszerűsödik, kevesebb párhuzamos, egymást átfedő jogszabály maradhat. A korábbi ideológiai, politikai vitákkal terhelt szabályozást felváltja egy klasszikus, a civilszabályozásba ágyazott, és így védettebb, időállóbb minőségi garanciákat adó Polgári Törvénykönyv. Érdeklődésre, s egyúttal válaszra vár a kérdés: hogyan valósul meg, miként hatályosul az előzőt felváltó szövetkezeti szabályozás?

A valóságban kialakult helyzet, a korábbi szabályozások, a bírói jogalkalmazás tapasztalatai, az EU szövetkezeti és társasági jogfejlődése, az új Ptk. monista²⁵ felfogása megköveteli a szövetkezeti szabályok korszerűsítését, az összhang megteremtését. E követelményeket figyelembe véve az elkészült T7971 számú törvényjavaslatban a szövetkezetekről szóló részt a jogi személyek könyve külön fejezeteként szabályozza a 2012. júliusában benyújtott, s jelenleg az Országgyűlés által tárgyalat tervezet szerint.

A szabályozás (a kifejtés) főbb területei: a nemzetközi szövetkezeti elvek érvényesítése; a bevált magyar tradíciók továbbvitele; a társasági jogban meghonosodott megoldások hasznosítása; a tisztségviselők felelősége, a hitelezők védelmének fejlesztése, egységesítése; a státuszváltóztatási átalakulási szabályok egyszerűsítése (a nem idetartozó szabályok: érdekképviseleti szervek jogállása, cégszabályok stb. elhagyása, a bürokratikus szabályok egyszerűsítése); az önkormányzati döntések növelése; a taggal való elszámolás határidejének egységesítése. Az új Ptk. tervezetben előírányzott fontosabb változtatások:

a) a szövetkezet fogalmának újrafogalmazásánál részben figyelembe veszi a szövetkezeti elveket, a klasszikus magyar kereskedelmi törvényben alkalmazott megoldást, elhagyja viszont a részjegyre, a befektető részjegyre történő utalást és csak a személyi vagyoni hozzájárulás fogalmi elemét érinti;

b) a fogalom egyértelművé teszi, hogy a szövetkezet tagjai személyi és vagyoni hozzájárulásával alapított jogi személy. Tehát nem vállalkozás, nem társaság, nem egyesület de ötvözi ezek jellemzőit,²⁶

c) továbbra sem teszi lehetővé, hogy jogi személyiség nélküli szövetkezeti forma működjön korlátlan felelősséggel. A Bt. és a Kkt. is a jövőben jogi személyiséget kap;

d) továbbra is fenntartja, hogy a szövetkezet tagjai elsősorban természetes személyek, a jogi személy tagok száma nem haladhatja meg a természetes személyek 20%-át, sőt az alapításkor szigorúbb szabályok vonatkoznak, mert legalább hét alapító tag természetes személynek kell lennie;

25 Monizmus (görög. mónosz= egyedül(i): jelentése egységtan. Gondolkodásra, irányításra, s egyebekre alkalmazott fogalmi megjelölés (jellemző). Ez esetben leginkább az egységes irányítási rendszerre (ezen belül a gondolkodásra is) vonatkozik a kifejezés.

26 Ld. Veres József: A szövetkezeti szabályozás megváltoztatásának irányai. In: Fekete József (szerk.): A szövetkezetek szabályozása Magyarországon (1875–2008. K.: Szövetkezeti Kutató Intézet Budapest 2009, 518–530. old.

e) vagyoni részesedése egy tagnak csak a szövetkezeti tőke harmadáig lehet.²⁷ Ma már nagy méretű családi gazdaságok működnek két-három személy részvételével (kft., bt.) Ha a törvény nem tiltaná, létrehozható lenne csak jogi személyekből álló szövetkezetet. Az Európai Szövetkezet létrehozásánál nincs ilyen korlátozás;

f) alapvetően fenntartja a szövetkezet fogalmára, létrejöttére, formáira vonatkozó szabályokat, de kísérletet tesz a szövetkezeti formák tipizálására.

A szövetkezetek által létrehozott, csak szövetkezetekből álló szövetkezet létrehozását feleslegesen tiltja a Ptk. tervezete.²⁸ Ez a megoldás hátráltatja a szövetkezetalkítási folyamatot, és diszkriminálja a szövetkezeti formát a társasági formákhoz képest. A gazdasági integráció fejlődése újabb és újabb szövetkezeti összefogást igényel a piaci helytállás versenyképesség érdekében. Ezt a folyamatot a törvénykezés jobban segíthetné arra való tekintettel, hogy a szövetkezetek társadalmi-, gazdasági összefogása erősödjön, az ezt keretbe foglaló integráció, vagyis a mostani laza együttműködés hatékony rendszerré fejlődjön. Ez alapvető nemzeti érdek!

27 A Ptk.-ban történő általános szabályozásként ez az arány célszerűsíthető. Ágazati (szövetkezeti típusok) esetében viszont (a sajátosságokra tekintettel) az arány differenciálására van szükség. A tulajdonrész növelés következtében esetenként ugyanis egy szűk kör (menedzserment, család, más befektetők) kezében összpontosulhat a szélesebb tagi körre kiterjedő közös vagyon, s a legkülönbözőbb helyzetek állhatnak elő a prudens működésben. Sérülhet a szövetkezeti jelleg, szűkülhet a tagi részvétel, növekedhet az egyéni érdeken alapuló átalakulás, a spekuláció lehetősége, stb. Igaz, hogy e negatívumokat ellensúlyozhatja az egy tag – egy szavazat elve és gyakorlata.

28 Valószínűsíthetően a szövetkezetet lokális (helyi kötődésű) működési formaként értelmezi a jogalkotó, ami ma már minden tekintetben ésszerűtlen és életszerűtlen, a kívánatos gyakorlattal ellentétes megközelítésnek számít. Ha ez így van, akkor „csak” lojális vélekedést fejez ki a megjegyzés, így is, más esetben is a szövetkezeti alapevekkel ellentétes a szabályozás (szerk.).